

Zsidó vallás és kultúra 3.: Liturgia

BBN-HEB11-223.2, BBV-203.08, BMVD-203.08

Biró Tamás

Az imák időpontjai. A hétköznapi minha és a hétköznapi Amida.

2021. november 03.

Praktikus dolgok (emlékeztető):

- A kurzus honlapja: <http://birot.web.elte.hu/courses/2021-liturgia/>
Kurzusleírás: <http://birot.web.elte.hu/courses/2021-liturgia/Liturgia.pdf>
Felhasználónév és jelszó?
- Biró Tamás: biro . tamas @ btk.elte.hu
<http://birot.web.elte.hu/>, <http://www.birot.hu/>
- Fogadóóra: emailes egyeztetés után
- Pótórák, ha még nagyobb számban elmaradnának órák. A sok ünnep miatt lehet, hogy beiktatunk még egy időpontot a referátumoknak.

Referátumok

1. Válasszanak témát október végéig (max. 2 hallgató témánként) + a Teams-ben a „Jegyzetek” alatt írják be
2. 5-10 perces előadás a félév második felében (2-3 dia)
3. Rövid szemináriumi dolgozat (3-5 oldal), amit a többi diák is megkap, és a vizsgaanyag része. Javaslatok:

- A peszahi Haggada
- Zsinagógai reform, 19. sz. Németországban
- Zsinagógai reform, 19. sz. Magyarországon
- Karaita liturgia; szamaritánus liturgia
- Reform imakönyvek
- Askenázi, szefárd, szfaradi (stb.) imakönyvek
- A liturgia vallástudományi megközelítései
- Vallási specialisták és liturgia
- Egy liturgiával kapcsolatos halákhikus kérdés a Kiccur Sulhan arukhban.
- Kisebb liturgikus események, pl. kiddus levana
- Gender és a sziddur feminista olvasatai
- Liturgia, kegytárgyak és a zsidó iparművészet
- Kisebb szertartások liturgiája (brisz, esküvő stb.)
- + Stb. (velem való egyeztetés után!)

Referátumok

Teams „Class Notebook”

1. Válasszanak témát október végéig (max. 2 hallgató témánként) + a Teams-ben a „Jegyzetek” alatt írják be
2. 5-10 perces előadás a félév második felében (2-3 dia)
3. Rövid szemináriumi dolgozat (3-5 oldal), amit a többi diák is megk...

**Következő alkalommal (november 3-án)
ki vállal referátumot?**

- A peszahi Há...
- Zsinagógai r...
- Zsinagógai r...
- Karaita liturg...
- Reform imakönyvek
- Askenázi, szefárd, szfaradi (stb.) imakönyvek
- A liturgia vallástudományi megközelítései
- Vallási specialisták és liturgia
- Liturgia, kegytárgyak és a zsidó iparművészet
- Kisebb szertartások liturgiája (brisz, esküvő stb.)
- + Stb. (velem való egyeztetés után!)
- ...nikus kérdés a
- ...kiddus levana
- ...vasatai

Az imák időpontjai

Ez eddigiek összefoglalása

Mit jelent az „este”,
és mit jelent a „reggel”?

- Sma: 3 része + áldások előtte és utána:

„beszélj azokról (...) akár lefekszel, akár fölkelysz”

(részletesebben ld. az előző hetek során)

→ **este** és **reggel**

- *Amida* [’állás’] = *Smone eszré* [’tizennyolc’] = *Tefilla* [’ima’]

• A hétköznapi reggeli és délutáni áldozatnak felel meg → **reggel** és **délután**

+ Speciális áldozatok szombaton, újholdkor és ünnepnapokon → **muszáf**

• Három ősatya = három ima, így Jákob = esti ima.

Az aznapi maradékok elégetése éjjel a szentélyben. Esti Sma] → **este** mellé strukturálisan.

- Folyamatosan még be fog jönni: bevezetés, Tóra-olvasás és befejezés.

Erős tórai
alapk

Minhag

Misna *Berakhot* 1:1

מאימתי קורין את שמע בערבית משעה שהכהנים נכנסים לאכול בתרומתן עד סוף
האשמורה הראשונה דברי ר' אליעזר וחכמים אומרים עד חצות רבן גמליאל אומר עד
שיעלה עמוד השחר

מעשה שבאו בניו מבית המשתה אמרו לו לא קרינו את שמע אמר להם אם לא עלה עמוד
השחר חייבין אתם לקרות ולא זו בלבד אלא כל מה שאמרו חכמים עד חצות מצותן עד
שיעלה עמוד השחר הקטר חלבים ואברים מצותן עד שיעלה עמוד השחר וכל הנאכלין
ליום אחד מצותן עד שיעלה עמוד השחר אם כן למה אמרו חכמים עד חצות כדי להרחיק
אדם מן העבירה:

Misna *Berakhot* 1:1

Uri Asaf fordítása (2015)

<http://www.szombat.org/hagyomany-tortenelem/misna-magyarul>

Mikor mondják az esti *smát*? Rabbi Eliezer szerint, akkortól, ahogy a *kohánim* bemennek, hogy egyenek az adományból, az [éj] első harmadjának végéig. Bölcseink szerint éjfélig. Rábán Gámliel azt mondja: Amíg hajnalodni kezd. Egyszer történt, hogy a fiai [későn] tértek meg az ivóból és azt mondták apjuknak: Még nem mondtunk *smát*. Azt mondta nekik: Még hajnal előtt kötelesek vagytok mondani. De nem csak ez, hanem minden olyan parancsolat, amely a bölcsek szerint „éjfélig” kötelező, az első hajnali fénysugár megjelenéséig teljesítendő. Az [áldozat] zsírjának és belső részeinek elégetése teljesítendő az első hajnali fénysugárig. Azok [az áldozatok], melyek húsát aznap kell elfogyasztani, elégetésük hajnalig kötelező. Ha így van, [hogy hajnalig halasztható] miért mondták a bölcsek, hogy „éjfélig”? Hogy távol tartsák az embert a vétectől.

Misna *Berakhot* 1:1

Uri Asaf fordítása (2015)

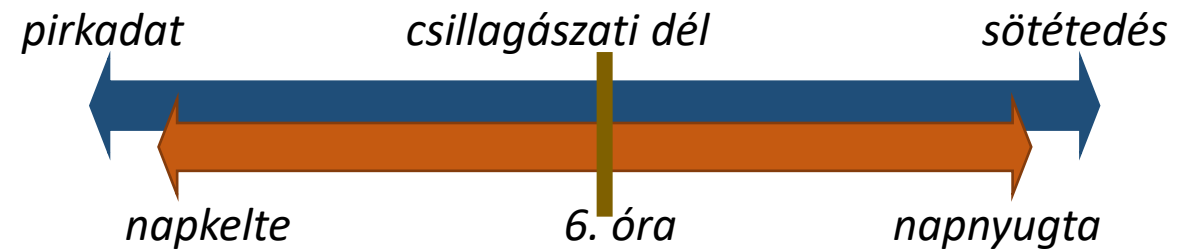
<http://www.szombat.org/hagyomany-tortenelem/misna-magyarul>

K: Mikor mondják az esti *smát*? **V:** Rabbi Eliezer szerint, **akkortól, ahogy a kohánim bemennek, hogy egyenek az adományból, az [éj] első harmadjának végéig.** Bölcseink szerint **éjfélig.** Rábán Gámliel azt mondja: **Amíg hajnalodni kezd.**

Egyszer történt, hogy a fiai [későn] tértek meg az ivóból és azt mondták apjuknak: Még nem mondtunk *smát*. Azt mondta nekik: Még hajnal előtt kötelesek vagytok mondani.

De nem csak ez, hanem minden olyan parancsolat, amely a bölcsek szerint „éjfélig” kötelező, az első hajnali fénysugár megjelenéséig teljesítendő. Az [áldozat] zsírjának és belső részeinek elégetése teljesítendő az első hajnali fénysugárig. Azok [az áldozatok], melyek húsát aznap kell elfogyasztani, elégetésük hajnalig kötelező. Ha így van, [hogy hajnalig halasztható] miért mondták a bölcsek, hogy „éjfélig”? **Hogy távol tartsák az embert a vétektől.**

A nap beosztása

- Saot zmanijot:

- 1 halakhikus óra = a nappal 1/12-e, ill. az éjszaka 1/12-e
- Nappal = pirkadattól sötétedésig (*Magen Avraham*) vagy napkeltétől napnyugtáig (*Gra*).

Télen rövidebb, nyáron
hosszabb 1 nappali
halakhikus óra (éjjel fordítva).

- Fontos határpontok:

- עלות השחר *alot ha-saḥar* 'a hajnal feljövedele', pirkadat
- משיכיר *mi-se-jakkir* 'amikor [az ember] felismeri [a fehér és a kék közti különbséget]'
- נץ החמה *nec ha-ḥama* napkelte
- חצות היום *ḥacot ha-jom* 'a nap közepe', (csillagászati) dél
- חצות הלילה *ḥacot ha-lajla* 'az éj közepe', (csillagászati) éjfél
- שקיעת החמה *skiat ha-ḥama* napnyugta
- צאת הכוכבים *cet ha-kokhavim* 'a csillagok feljövedele', sötétedés

Valamint ld. még a következő dián is...

Lekathila: amire lehetőség szerint törekedni kell.
Bediavad: érvényes, amennyiben másként alakult.

A nap beosztása

	-tól	-ig
<i>Reggeli Sma, tfillin, talit</i>	<i>mi-se-jakkir</i> <u>bediavad</u> : pirkadattól	Sma: délelőtt 3. óra vége Tfillin, talit: napnyugta
<i>Esti Sma</i>	sötétedés	<u>Tórailag</u> : pirkadat <u>Rabbinikusan</u> : <i>ḥacot</i>
<i>Saḥrit Amida</i>	<u>Lekathila</u> : napkelte <u>Bediavad</u> : előtte valamivel	<u>Lekathila</u> : 4. óra vége <u>Bediavad</u> : <i>ḥacot ha-jom</i>
<i>Minḥa Amida</i>	<i>minḥa gedola</i> : 6,5. óra <i>minḥa ketana</i> : 9,5. óra	<u>Lekathila</u> : napnyugta <u>Bediavad</u> : sötétedés
<i>Maariv Amida</i>	<i>plag ha-minḥa</i> : 10 3/4 óra	

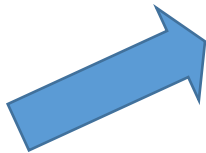
https://www.myzmanim.com/

[Español](#)
[Русский](#)
[Português](#)
[Français](#)
[Deutsch](#)
[עברית](#)

“ Right now, I am faxing the times for Peking, China to a family traveling there so their mother can get stem-cell therapy. Thanks to MyZmanim, they will know when to daven and when to light Shabbos candles. ”
 — Rabbi Yaakov Lavon, Kiryat Sefer, Israel
[DONATE NOW](#) [LEARN MORE](#)

Help Keep MyZmanim Going
 US Tax deductible

• What can I enter?

Please click the blue button beside the desired location.

Hungary > Budapest > Budapest

Not what you were looking for?
List all locations called Budapest.

Right now, people are looking up... א' כפר סבא · תל אביב יפו · קצרין · כוכב יעקב · ירושלים · בית שמש · כרמיאל · קרית יערים · בית דית

[Donate](#) · [Copyright](#) · [Disclaimer](#) · [Contact us](#)

Ld. még a **Kaluach** nevű programot / appot is.

Current time 10:14 AM

If the above time is not correct, please tell us immediately and do not use the zmanim on this page.
Do not rely on zmanim times to the last moment.

Dawn	72 minutes as 16.1 degrees	4:40:24	עלות השחר 72 דקות לפי 16.1 מעלות
Earliest talis & tefillin	Sun is 10.2 degrees below horizon	5:15:34	זמן ציצית ותפילין 10.2 מעלות תחת האופק
Sunrise**	Level region at sea level	6:11:04	הנץ החמה** בגובה פני הים מישור
Latest shema Magen Avraham	Using 72 minutes as 16.1 degrees	8:17:41	סוף זמן קריאת שמע מגן אברהם לפי 72 דקות במעלות
Latest shema Gra & Baal HaTanya		9:02:57	סוף זמן קריאת שמע גר"א ובעל התניא
Latest shachris Gra & Baal HaTanya		10:00:15	סוף זמן תפילה גר"א ובעל התניא
Midday		11:54:51	חצות היום
Earliest mincha	<i>Lechumra</i>	12:24:51	מנחה גדולה לחומרא
Plag hamincha	Gra & Baal HaTanya	4:27:01	פלג המנחה גר"א ובעל התניא
Sunset**	Level region at sea level	5:38:39	שקיעת החמה** בגובה פני הים מישור
Nightfall - 3 stars emerge	36 minutes as degrees	6:24:11	לילה - צאת ג' כוכבים 36 דקות במעלות
Nightfall - 72 minutes		6:50:39	לילה - 72 דקות

Az eddigiek összefoglalása

... és kibővítése

A három ima és a három ősapa

Egy tipikus **midrási** magyarázat: *szellemi sport, intellektuális művészet?*

- A bibliai szöveg kreatív, a szó szerinti értelemtől (*psat*) elszakadó egzegézise.
- Egy már meglévő szokás bibliai eredetének utólagos megkreálása. „Szép”.

• Ábrahám vezette be a *sahrit* imát:

Gen 19,27   וַיִּשְׁכֶּם אַבְרָהָם בַּבֶּקֶר אֶל הַמָּקוֹם אֲשֶׁר עָמַד שָׁם אֶת פְּנֵי יְקוֹן:

Reggel fölkelte Ábrahám, hogy arra a **helyre** menjen, ahol az ÚR színe előtt állt.

• Izsák vezette be a *minħa* imát:

Gen 24,63   וַיֵּצֵא יִצְחָק לְשׁוֹחַ בְּשָׂדֵה לְפָנוֹת עָרַב

Estefelé kiment Izsák **imádkozni/gondolkodni** a mezőre. Amint föltekintett, látta, hogy tevék közelednek.

NB: a rabbinikus héberben:
מקום 'hely' = Isten egyik neve.

• Jákob vezette be a *mariv / maariv / aravit* imát:

Gen 28,11   וַיִּפְגַּע בַּמָּקוֹם וַיִּלֶן שָׁם כִּי בָּא הַשָּׁמֶשׁ

Elért egy **helyre**, és ott töltötte az **éjszakát**, mert a nap lement. Fogott egyet az ott levő kövek közül...

Ez eddigiek összefoglalása

- Sma: 3 része + áldások előtte és utána:

„beszélj azokról (...) akár lefekszel, akár fölkelsz”

→ **este** és **reggel**

(részletesebben ld. az előző hetek során)

- *Amida* ['állás'] = *Smone eszré* ['tizennyolc'] = *Tefilla* ['ima']

• A hétköznapi reggeli és délutáni áldozatnak felel meg → **reggel** és **délután**

+ Speciális áldozatok szombaton, újholdkor és ünnepnapokon → **muszáf**

• Három ősatya = három ima, így Jákob = esti ima.

Az aznapi maradékok elégetése éjjel a szentélyben. Esti Sma } → **este** mellé strukturálisan.

- Rövidesen még jönni fog: bevezetés, Tóra-olvasás és befejezés.

Erős tórai
alapk

Minhag

Az imák szerkezete (eddig)

	Bevezetés	Sma és áldásai	Amida	Tóra-olvasás	Befejezés
<i>saħrit</i>		Sma és áldásai	Amida +ismétlés		
<i>minħa</i>		–	Amida + ismétlés		
<i>maariv</i>		Sma és áldásai	[Amida]		
<i>muszaf</i>		–	Amida + ismétlés		

Az Amida szerkezete

ismétlés

- Áldás nyitása, lezárása.

ÁLDÓFORMULA: ... ברוך אתה ה' *Barukh ata Adonaj...* 'Áldott vagy Örökkévaló...'

- Áldások sorozatában az első áldás (*vö. Sma és áldásai; étkezés utáni áldás; stb.*):

nyitó ÁLDÓFORMULA – SZÖVEG – záró ÁLDÓFORMULA

- További áldások:

SZÖVEG – záró ÁLDÓFORMULA

- További áldások:

SZÖVEG – záró ÁLDÓFORMULA stb.

A hétköznapi Amida szerkezete

19 áldás:

- Bevezető zsoltáridézet (magánban)
- **3** általános dicséret (ŐSATYÁK, HATALOM, SZENTSÉG)
+ Kedusa (a 3. áldás előtt, az előimádkozó ismétlése keretében)

- **13** hétköznapi kérés

(ÉRTELEM, MEGTÉRÉS, MEGBOCSÁTÁS, MEGVÁLTÁS, GYÓGYULÁS, JÓ TERMÉS, SZÉTSZÓRTAK ÖSSZEGYŰJTÉSE, IGAZSÁGSZOLGÁLTATÁS, RÁGALMAZÓK, IGAZAK, JERUZSÁLEM ÚJJÁÉPÍTÉSE, DÁVID HÁZA, IMÁK MEGHALLGATÁSA)

- **3** általános (ÁLDOZATOK, HÁLAADÁS, BÉKE)
- *Elohaj necor...* kezdetű lezáró szakasz: magánima

Az ünnepi Amida szerkezete

7 áldás (ros hasana-i muszaf: 9 áldás):

- Bevezető zsoltáridézet (magánban)
- **3** általános dicséret (ŐSATYÁK, HATALOM, SZENTSÉG)
+ Kedusa (a 3. áldás előtt, az előimádkozó ismétlése keretében)
- **1** a szombat, újhold vagy az adott ünnepi NAP SZENTSÉGE
illetve **3** a **ros hasana-i muszaf imában** (KIRÁLYSÁG, EMLÉKEZÉS, SOFÁR-FÚVÁS)
- **3** általános (ÁLDOZATOK, HÁLAADÁS, BÉKE)
- *Elohaj necor...* kezdetű lezáró szakasz: magánima

Az *Amida* ismétlése és a *Kedusa* [= 'szentség']

- A saħrit, minħa, muszaf és neila során,
de nem a maariv során → de ld. *Magen avot* a péntek esti ima végén.
- Az előimádkozó megismétli az áldásokat (de nem az *Eloháj necor...* kezdetű zárórészt)
- Speciális alkalmakkor: *pijjutok* [liturgiai költemények] beiktatása. Pl. *Tefillat tal.*

• *Kedusa* a 3. áldás (SZENTSÉG) előtt

- A közösség által elmondott elemekkel
- *Kados, kados, kados...* 'Szent, szent, szent...'
(vö. Jesája/Ézsaiás/Izajás 6:3, *triszhagion*)

Jes. 6: ¹ Uzzijá király halála évében láttam az Urat, amint egy trónon ült. Magasztos volt és felséges; palástja betöltötte a templomot. ² Szeráfok álltak mellette, hat-hat szárnya volt mindegyiknek: kettővel az arcát takarta el, kettővel a lábát takarta el, kettővel pedig repült. ³ Ezt harsogták egymásnak felváltva: **Szent, szent, szent a Seregek URa, dicsősége betölti az egész földet!** [RUF]

- Szombat, ünnepnap, muszaf: (jóval) hosszabb szövegvariánsok, mint hétköznapi.

Vö. Balla 2016, pp. 5–6, 143–144, 175–177, 219–220, 282–283 és 293–294. De pp. 40 és 245!

Az *Amida* ismétlése és a *Kedusa* [= 'szentség']

A próféták látomásai az isteni trón előtt az Örökkévalót dicsérő angyalokról (Jes. 6, Ez. 3):

→ ha van jelen minjen, a közösség ezt a jelenetet előadja:
az előimádkozó mint narrátor, és a hívek mint angyalok.

Vö. a vallási rítusok és a liturgia
performatív jellegével, általában.

- Jes. 6:3: *És kiált vala egy a másiknak, és mondá: Szent, szent, szent a seregeknek Ura, teljes mind a széles föld az ő dicsőségével!* [Károli]
- Ezékiel 3:12: *És fölemele engem a lélek, és hallék mögöttem nagy dörgés szavát: Áldott az Úrnak dicsősége az ő helyéről.* [Károli]
- Zsolt. 146:10: *Mindörökké uralkodik az ÚR, a te Istened, ó, Sion, nemzedékről nemzedékre. Dicsérjétek az URat!* [RUF]

Nuszahok, szövegvariánsok és a zsidó liturgia komplexitása

– egy példa a Kedusából

- A Kedusát az Amida 3. áldása (SZENTSÉG) elé illesztik be az ismétlés során.
- Askenázi imakönyvben (pl. Balla 2016, p. 6) a Kedusa után:
  - ❖ az egyén *Ata kados ve-simkha kados*-t ('Szent vagy és szent a neved') mond, de
  - ❖ az előimádkozó *Le-dor va-dor*-t ('Nemzedékről nemzedékre') mond.

Mi ennek a furcsaságnak az oka?

- Két szövegvariáns létezhetett párhuzamosan: *Ata kados...* és *Le-dor va-dor*.
  1. A szefard/szfaradi imakönyv az egyiket „válaszotta” → mindig *Ata kados...*
  2. Az itáliai nuszah a másikat „választotta” → mindig *Ata kados...*
  3. Askenázi imarend a kettőt kombinálja →
az egyik az egyéni Amidában, másik az ismétlésben jelenik meg.

Péntek délutáni ima
a zsinagógában

Péntek délutáni minħa

- Ha még sötétedés előtt: sima hétköznapi minħa, *Taħanun* nélkül.
- Bevezetés: *Asré josvé* zsoltár (Zsolt. 144:15, Zsolt. 145, Zsolt. 115:18) + fél kaddis.
- Amida + ismétlés Kedusával:
  - Ld. a következő dián!
- Befejezés: egész kaddis + *Alénu* záróima.
- „Átvezetés”: helyi minhag (pl. izraeli hatásra: *Jedid nefes*). Sfaradiak: *Énekek éneke*.

Péntek délutáni minħa

- Amida + ismétlés Kedusával:

néhány kiegészítés

- Betétek a **tíz bűnbánó napon** (*aszerete jemé tesuva*, ros hasanától jom kippurig).
- Betétek **böjtnapokon**.
- 2. áldásban: *Masiv ha-ruah...*: semini aceret muszafjától peszah sahritjáig. Egyébként *morid ha-tal* – bizonyos nuszahokban (pl. Izrael területén)
- 9. áldásban: *Ve-ten tal u-matar*: dec. 5/6-tól erev peszahig. Máskor *ve-ten berakha*.
- A hagyomány szerint a 12. áldás az, amelyet utólag szűrtak be, ezért 19 a 18.
- 17. áldásban: *Jaale ve-javo* betét **ros hodeskor** és **félünnepen**.
- 18. áldásban: *Al ha-niszim* betét **hanukkakor** és **purimkor**.
- A 18. áldás után: papi áldás (böjtnapon, ünnepnapon, Izraelben minden reggel...)
- 19. áldásban: *Salom rav*, de reggel (ill. minhagtól függően) *Szim salom*.

Jövő hétre

A következő alkalomra

1. Referátum: velem beszélni + időpontot kiválasztani + dolgozni rajta.
2. Elolvasni:
  1. Balla 2016, pp. 22–58 (péntek este) – ha még nem tették volna
  2. Balla 2016, pp. 83–130 (a szombat reggeli ima első „fele”)
3. *A Lekha dodi* c. költemény szövegét preparálni:
  - Balla 2016, pp. 27–29.
  - Hebraisták (szakosok, minorosok): héber szöveget kiszótárezni.
  - Nem szakosok: magyar fordítást elolvasni.

Viszlát jövő héten!